

TURMUSH QURAYOTGAN TALABALARNI OILAVIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*Turobova Maxbuba Alisherovna,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya: maqolada turmush qurayotgan talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bayon etilgan. Shuningdek, talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorligini baholash mezonlari va talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi rivojlanish darajasini aniqlashning psixodiagnostik kompleksi ishlab chiqilgan. Oila va uni qo'llab-quvvatlash borasidagi O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan me'yoriy huquqiy hujjatlar, oliy ta'lim muassasalari hamda talabalari statistikasi va turmush qurayotgan talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash bo'yicha tadqiqot olib borgan xorij va mahalliy olimlar ilmiy ishlari o'rganilgan. Turmush qurayotgan talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: oila, psixologiya, oilaviy munosabat, turmush, psixodiagnostik kompleks, talaba, komponent, huquq, nikoh.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ К СЕМЕЙНЫМ ОТНОШЕНИЯМ СТУДЕНТОВ НА ПОРОГЕ ВСТУПЛЕНИЯ В БРАК

*Туробова Махбуба Алишеровна,
Преподаватель Университета экономики и педагогики*

Аннотация: В статье изложены социально-психологические особенности подготовки студентов к семейным отношениям. Также разработаны критерии оценки готовности молодых студентов к семейной жизни и психодиагностический комплекс для определения уровня их готовности. Изучены нормативные правовые документы, принятые в Республике Узбекистан по поддержке семьи, статистические данные вузов и студентов, а также научные работы зарубежных и отечественных ученых, проводивших исследования по подготовке студентов к семейным отношениям. Разработаны предложения и рекомендации по подготовке студентов к семейным отношениям.

Ключевые слова: семья, психология, семейные отношения, социальный, психодиагностический комплекс, студент, компонент, право, брак.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF PREPARING THE STUDENTS WHO ARE AT THE EVE OF MARRIAGE FOR THE FAMILY RELATIONSHIPS

*Turobova Maxbuba Alisherovna,
Lecturer at the University of economics and pedagogy*

Abstract: this article outlines the socio-psychological characteristics of preparing students for family relationships. Criteria for assessing students' readiness for family life and a psychodiagnostic complex for determining the development level of their readiness have been developed. The normative legal documents adopted in the Republic of Uzbekistan regarding family support, statistics of higher education institutions and students, and scientific works of foreign and local scholars who have conducted research on preparing students for family relationships have been studied. Proposals and recommendations for preparing students for family relationships have been developed.

Key words: family, psychology, family relationships, social, psychodiagnostic complex, student, component, law, marriage.

Kirish. Dunyo miqyosidagi yetakchi universitetlar ilmiy tadqiqotlarida yoshlarning oilaviy hayotga psixologik tayyorligi tobora dolzarb bo'lib kelmoqda. Bunday tadqiqotlarni amalga oshirishda va farovon oilaga erishishda yoshlarning o'z oilaviy hayoti haqidagi tasavvurlari hal qiluvchi nikoh

oldi omillaridan biridir. Shu bilan birga oila qurishda uning tuzilishi, oilaviy hayot tarziga ijobiy munosabati, kommunikativ xususiyatlari, oilaviy hayot qadriyatlarini ongli qabul qilganligi va oilaviy hayotga tayyorlik kabi murakkab va ko'p darajali tarkibiy xususiyat faol shakllanishiga doir tadqiqotlar olib borilmoqda. Talabalarning oilaviy munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan psixologik tayyorgarlik, vaziyatni oqilona baholash va qiyinchiliklarga sabr-toqatli bo'lish ko'nikmalari ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review).

Turmush qurayotgan talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash va ularning oilaviy munosabatlarda teng huquqliligini ta'minlash O'zbekiston Respublikasida qonun bilan mustahkamlangan bo'lib, unga ko'ra, "Oilaviy munosabatlarni tartibga solish erkak va ayolning ixtiyoriy ravishda nikohlanib tuzgan ittifoqi, er va xotinning shaxsiy hamda mulkiy huquqlari tengligi, ichki oilaviy masalalarning o'zaro kelishuv yo'li bilan hal qilinishi, oilada bolalar tarbiyasi, ularning farovon hayot kechirishi va kamoloti haqida g'amxo'rlik qilish, voyaga yetmagan va mehnatga layoqatsiz oila a'zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish ustuvorligi tamoyillari asosida amalga oshiriladi" [1].

Talabalar oliy ta'lim tizimi tomonidan tashkiliy jihatdan birlashtirilgan maxsus ijtimoiy guruhdir. Talabalarning psixologik xususiyatlari asosan yoshga (17 yoshdan 25 yoshgacha) qarab belgilanadi, bu esa yetuklik boshlanishining yosh davrini anglatadi. Tadqiqotchilar Yu.E.Makarova va N.A.Svetkovalar fikricha, bugungi kunda ko'plab yoshlar turmush qurishga tayyor emasligi, oilaviy hayot va oila mas'uliyatni qabul qilish va bajarishga tayyor emasligi, o'z oila a'zolarining farovonligi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishni istamasliklari sababli oila qurishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda [2].

Oila atamasini aniqlashtirish tadqiqotchilar uchun eng katta muammolardan biri hisoblanib, uning noaniqligi akademik adabiyotlarda tez-tez uchrab turadi. Ernest V.Burgess tomonidan ishlab chiqilgan oila ta'rifi tadqiqotchilar tomonidan keng qo'llaniladigan birinchi ta'rif edi. Uning fikricha, "Oila" atamasi "nikoh, qondoshlik yoki farzand asrab olish rishtalari bilan birlashgan ikki yoki undan ortiq shaxslarning bitta uy xo'jaligini tashkil etish; er va xotin, ona va ota, o'g'il va qiz, aka-uka va opa-singilning tegishli ijtimoiy rollarida bir-biri bilan muloqot qilish va umumiy madaniyatni yaratish va qo'llab-quvvatlashdir" [3].

Mamlakatimiz tadqiqotchilari M.B.Nosirova va R.B.Qudratullayevalarga ko'ra, "psixologik tadqiqotlar asosida shuni taxmin qilish mumkinki, talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi yoshga, ijtimoiy rivojlanish darajasiga, ta'lim va kasbiy faoliyatga bog'liq bo'lgan va universitet ta'limi ta'sirida faol shakllanadigan o'ziga xos asosiy omillar bilan belgilanadi [4].

Mamlakatimiz olimlarining aksariyat ishlari oilaviy hayot psixologiyasi V.M.Karimova [5], G.B.Shoumarov, I.O.Xaydarov, N.A.Soginov [6], O'.B.Shamsievlar [7] tadqiqotlarida va turmush qurgan talabalarning oilaviy munosabatlarga tayyorligining ijtimoiy psixologik xususiyatlari N.X.Lutfullaeva [8] tadqiqot ishlarida o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi: B.S.Kruglovning qadriyat orientatsiyalari shakllanganligini aniqlash metodikasi; M.Snaydning muloqotda o'z-o'zini nazorat qilishni baholash so'rovnomasi; V.V.Boykning shaxslararo muloqotda emotsional to'siqlarni aniqlash so'rovnomasi; A.V.Karpovning refleksivlik rivojlanishi darajasini aniqlovchi so'rovnomasi; O.L.Goncharovning nizo darajasi namoyon bo'lishining ekspress-dagnostik so'rovnomasi; A.V.Zverkov, Ye.V.Eydmanlarning irodani boshqarishni tadqiq etish so'rovnomasi; Yu.Z.Gilbuxning shaxs yetukligi test-so'rovnomasi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

2023-2024 o'quv yilida mamlakatimizda 219 ta oliy ta'lim muassasasi faoliyat olib bormoqda va joriy o'quv yilida ularni 184133 nafar talaba bitirdi. Bitirgan talabalarning 84721 nafari (46 foiz) ayollar hisoblanadi [9]. Dunyo miqyosida iqtisodiy hayotning jadal rivojlanishi tufayli turmush qurish yoshi ham kattalashib bormoqda.

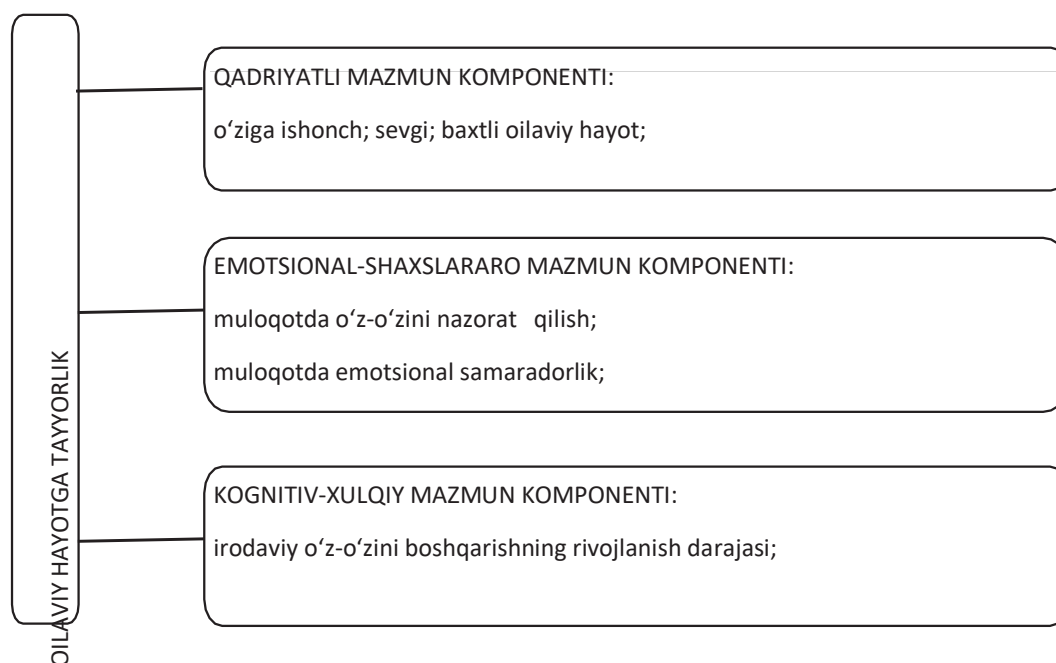
O'rganilayotgan hodisaning mazmuniy xususiyatlariga doir olimlarning turli qarashlarini tahlil qilish talaba-yoshlarning oilaviy hayotga tayyorligini quyidagi umumlashtirilgan mazmuniy komponentlarini ajratish imkonini berdi:

- birinchi mazmuniy komponent – qadriyatli, uzoq muddatli hayot istiqboliga yo'nalganlikni aks ettiruvchi maqbul oilaviy hayot, yaxshi ko'rgan insoni bilan yaqinlik, o'ziga ishonch, mas'uliyat, sezgirlik, ratsionalizm, yuzaga keladigan hayot qiyinchiliklari oldida chekinmaslik qobiliyatlarini aks ettiradigan talaba shaxsining qadriyat sohasini o'z ichiga oladi;

- ikkinchi mazmuniy komponent – emotsional-shaxslararo, o'z-o'zini nazorat qilish, muloqotda emotsional samaradorlik, kommunikativ refleksiya qodirlik, o'zaro ta'sir jarayonida nizoli vaziyatlarni hal eta oladi;

- uchinchi mazmuniy komponent – kognitiv-xulqiy, o'z xatti-harakatlari, holati, istaklari, shuningdek, axloq mezonlari, shaxslararo muloqot prinsiplari, jamoadagi xulq-atvor individual xususiyatlarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

Shu bilan birga, talaba-yoshlarning oilaviy hayotga tayyorligi tarkibiy qismlari shartlidir, chunki ularning mazmun asoslari o'zaro bog'liq, ya'ni bir-birini to'ldiradi, chambarchas aloqadadir (1-rasm).

1-rasm. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorligini baholash mezonlari.

O'tkazilgan tadqiqotning ko'rsatishicha, talaba-yoshlarning oilaviy hayotga tayyorligi universal metodika mavjud bo'lmagan psixodiagnostika uchun yetarlicha murakkab va integrativ tuzilma sanaladi. Shu bilan bog'liq ravishda, aniqlangan mazmuniy komponentlar, baholash mezonlarini hisobga olgan holda talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi rivojlanish darajasini empirik aniqlash uchun o'zini amaliyotda yaxshi isbotini topgan quyidagi psixodiagnostik kompleks tanlandi va qo'llandi (1-jadval).

1-jadval

Talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi rivojlanish darajasini aniqlashning psixodiagnostik kompleksi.

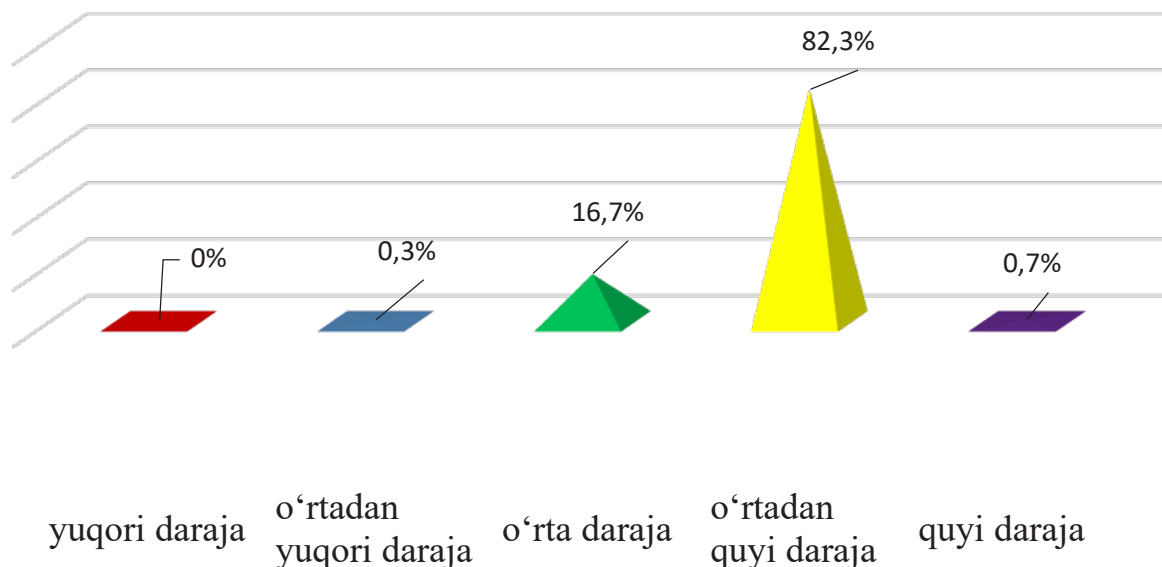
T/r	Ko'rsatkichlar	Yuqori daraja	O'rtadan yuqori daraja	O'rta daraja	O'rtadan quyi daraja	Quyi daraja
1	Talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi qadriyatli mazmuniy komponenti shakllanligining miqdoriy tavsifi (n=288)	0	0	33	64,9	2,1
2	Talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi shaxslararo-emotsional mazmuniy komponenti shakllanligining miqdoriy tavsifi (n=288)	0	0,3	16,7	82,3	0,7
3	Talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi kognitiv-xulqiy mazmun komponenti shakllanganligining miqdoriy tavsifi (n=288)	0	0,7	11,4	85,1	2,8
4	Talaba-yoshlarning oilaviy hayotga tayyorligi qadriyatli-mazmuniy komponenti shakllanganligining miqdoriy tavsifi (n=288)	0	0	44,4	55,6	0

Talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi rivojlanish darajasini aniqlashda psixodiagnostik kompleksdan foydalanish juda muhimdir. Bu kompleks turli xil psixologik testlar va so'rovnomalarni o'z ichiga oladi, ular orqali talabalar oilaviy munosabatlar va ularning talablari haqidagi bilimlarini, shuningdek, psixologik va emotsional holatini baholash mumkin.

B.S.Kruglovning qadriyat orientatsiyalari shakllanganligini aniqlash metodikasini tatbiq etishdan olingan empirik ko'rsatkichlarda, tayyorlangan umumlashtiruvchi mexanizmni qo'llash orqali olingan psixodiagnostik natijalar talabalarning aksariyatida Talabalarning 2,1 % (6 nafar)ida rivojlanishning past darajasi aniqlandi. Talabalarning faqat 33 % (95 nafar)ida o'rta darajadagi rivojlanish kuzatildi.

Shunga ko'ra, o'rtadan yuqori va yuqori darajadagi talabalar aniqlanmagan.

Talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi ularning shaxslararo va emotsional jihatlarining qanchalik rivojlanganligi bilan bevosita bog'liqdir. Shaxslararo-emotsional mazmuniy komponent talabalarning oila va munosabatlarda qanday munosabatda bo'lishlarini, his-tuyg'ularni qanday boshqarishlarini va oila a'zolari bilan qanday aloqada bo'lishlarini aniqlaydi. Quyida biz tomonimizdan o'tkazilgan tadqiqot natijalari va ushbu komponentning shakllanganlik darajasi quyidagi miqdoriy ko'rsatkichlar orqali baholandi:

2-rasm. Talabalarning oilaviy hayotga tayyorligi shaxslararo- emotsional mazmuniy komponenti shakllanligining miqdoriy tavsifi (n=288).

Oilaviy hayotga tayyorlikning shaxslararo-emotsional mazmuniy komponentini tadqiq etishda M.Snaydarning muloqotda o'z-o'zini nazorat qilishning baholash so'rovnomasi, V.V.Boykning shaxslararo muloqotda emotsional to'siqlarni aniqlash so'rovnomasi, A.V.Karpovning refleksivlikning rivojlanish darajasini aniqlash so'rovnomasi, O.L.Goncharovning nizo darajasi namoyon bo'lishining ekspress-diagnostik so'rovnomalariga tayanildi. Tayyorlangan umumlashtiruvchi mexanizmni qo'llash orqali olingan psixodiagnostik natijalar respondentlarning aksariyatida (82,3 %, 237 nafar) shaxslararo-emotsional mazmuniy komponentning rivojlanish darajasi o'rtadan past ekanligi kuzatish imkonini berdi.

O'zbekiston Respublikasida oilaning muqaddasligini ta'minlash maqsadida turli markazlar tashkil etish belgilanib, ularning maqsadlari sifatida:

— zamonaviy oilaning namunali shaklini hamda “Oila — muqaddas”, “Sog'lom oila-sog'lom jamiyat”, “Oila-jamiyat va davlat himoyasida” va “Farovon oila-jamiyat ravnaqining asosi” konseptual g'oyalarini nikohlanuvchilarning ongiga singdirib borish;

— nikohlanuvchi shaxslarni oilaviy-huquqiy munosabatlar, oilaviy hayot psixologiyasi, oila iqtisodi va budjeti, reproduktiv salomatlik asoslari, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash masalalari bo'yicha tizimli tayyorlash;

— oilalar mustahkamligini ta'minlash, oilaviy ajralishlarning oldini olish, nikohlanuvchi shaxslarda oilaviy qadriyatlarni hurmat qilish, oilalarda sog'lom ma'naviy-axloqiy muhitni yaratish hamda ibratli ota-ona bo'lish ko'nikmalarini shakllantirish belgilangan [10].

Shuningdek, mamlakatimizda oliy ta'lim olishga ehtiyoji mavjud yoki ta'lim olayotgan ijtimoiy ehtiyojmand talaba qizlar va ularning oila vakillarini qo'llab-quvvatlash tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, unga asosan, har yili bazaviy to'lov-kontrakt asosida davlat oliy ta'lim muassasasining bakalavriat

ta'lim yo'nalishlariga qabul qilingan, ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan talaba xotin-qizlarni hokimliklar hisobidan o'qitish tartibini joriy etish, bunda, o'qish uchun to'lov pullari hokimliklar tomonidan har yili 150 nafardan ehtiyojmand talabalar uchun mahalliy budjetning qo'shimcha manbalari hisobidan qaytarish shartisiz qoplab berilishi belgilandi [11].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Turmush qurayotgan talabalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash bo'yicha olib borilgan tadqiqot ishlarining natijalari, ushbu jarayonning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Talabalarining oilaviy hayotga tayyorligi ularning oilaviy munosabatlarni o'rganish, shaxsiy va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish, emotsional barqarorlik va moslashuvchanlik kabi jihatlariga bevosita bog'liqdir. Ushbu tadqiqot jarayonida aniqlangan asosiy omillar talabalarining oilaviy hayotga moslashish qobiliyatlarini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Yuqoridagi xulosalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

Oilaviy hayotga tayyorlikning tadqiq etishning nazariy-metodologik asoslari oliy ta'lim muassasasi va mutaxassislik yo'nalishi talabalari uchun bilimlarini boyitishga xizmat qilishi lozim.

Oliy ta'lim muassasasi mutaxassis va mutaxassislikdan tashqari yo'nalishdagi talabalarga "Oilaviy hayotga tayyorlash" amaliy dars turlari tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotimiz davomida tayyorlangan ijtimoiy-psixologik trening dastur oilaviy hayotga tayyorlikda uning samaradorligi va amaliy maqbulligi o'z tasdiqini topganligi bois, "Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash" markazlari psixologlari va FHDYO xodimlari dasturdan keng foydalanishlari lozim.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi, talabalarining oilaviy hayotga tayyorligini oshirish va ularning kelajakdagi oilaviy munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar.

O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 01.09.1998 yil.

Макарова Елена Юрьевна, & Цветкова Наталья Афанасьевна (2022). Особенности психологической готовности к браку студенческой молодежи разной направленности образования. Проблемы современного образования, (6), 32-47.

Burgess, E. W. (1963). The family: From institution to companionship (3rd ed.). American Book Company; pg. 2.

Ma'mura Bahodir qizi, N. ., & Ruxsora Baxtiyarovna, Q. . (2024). Psychological characteristics of family preparation in students. International Journal of Formal Education, 3(2), 88-90. Retrieved from <https://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2082>

Karimova V.M. Oila: Ijtimoiy himoya omillari. Ilmiyommabop maqolalar to'plamlari., // Prof. V.M.Karimova tahriri ostida. T.: 2007. – 118 b.

Shoumarov G.B., Haydarov I.O., Sog'inov N.A. va boshq. Oila psixologiyasi: Akad. litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun qo'l. / G.B.Shoumarovning tahriri ostida. O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta-mahsus ta'lim vazirligi, o'rta-mahsus, kasb-hunar ta'lim markazi. - T.: «Sharq», 2010. – 296 b.

Шамсиев Ў.Б. “Оилавий муносабатлар тизимида боланинг ўзини-ўзи англаш жараёни” Ўқув-услубий кўлланма “Мумтоз сўз” нашриёти, 2012 йил, 52-бет.

Н.Х.Лутфуллаева. Турмуш курган талабаларнинг оилавий муносабатларга тайёрлигининг ижтимоий психологик хусусиятлари / автореф. дис психология фан. номзоди: 19.00.05/ Тошкент, 2006-24 б.

<https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/social-protection-2>

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oila institutini yanada rivojlantirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 820-son Qarori, 31.12.2020 yil.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan talaba xotin-qizlarning oliy ta'lim olishini moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 17.09.2021 yildagi 585-son.